

HEGEL: ESZTÉTIKA

Irodalomtörténészeink, íróink között egyre sürgetőbben merül fel az a szükséglet, hogy munkájuk elmélyítése céljából behatóbban foglalkozzanak az esztétika kérdéseivel. Ehhez elsősorban a dialektikus materializmus filozófiájának és a marxizmus klasszikusai által kifejtett esztétikai nézeteknek tanulmányozására, alkalmazására van szükség. Ugyanakkor azonban ezen a területen sem vetjük el azokat az eredményeket, melyeket az emberiség marxizmus előtti nagy gondolkodói, különösen materialista és dialektikus gondolkodói elértek. Ellenkezőleg. Kritikailag feldolgozva felhasználjuk mindazokat az értékes megoldásokat, melyeket ezek az esztétika egyes kérdéseinek (különösen egyes speciális részletkérdéseinek) elemzése közben kidolgoztak. A magyar irodalomtörténészek és írók mindaddig nagyrészt azért idegenkedtek a mult esztétikai hagyományainak ilyen felhasználásától, mert magyar nyelven — a Horthy-korszak kultúrpolitikájának megfelelően — mindaddig nem jelentek meg olyan esztétikai művek, melyeket valóban gyümölcsözően lehetett volna erre a célra felhasználni: a felszabadulás előtt megjelent esztétikai munkák vágy újkantiánusok vagy irracionalista jellegűek voltak. A »Filozófiai Írók Tára« most segítséget kíván nyújtani az érdeklődők számára ahhoz, hogy a mult valóban értékes és tartalmas esztétikai munkáit tanulmányozhassák, feldolgozhasák. Ezért adta ki a dialektikus-idealista Hegel esztétikáját s ezért adta ki Csernisevskij esztétikai munkáinak válogatását is, melyben a nagy orosz forradalmi demokrata — Hegel esztétikájának idealizmusát bírálva — a Marx előtti materializmus legfejlettebb, legmagasabbfokú esztétikai elveit fejté ki.

Ahhoz, hogy a marxista esztétika részleteinek kidolgozásához problémákat, nyersanyagot nyújtson, az összes *rendszeres polgári* esztétikák közül éppen Hegel a legalkalmasabb. (A többi rendszeres polgári esztétika általában késői jobboldali hegeliánus, kantiánus vagy irracionalista jellegű.)

Melyek Hegel esztétikájának azok a vonásai, melyek erre alkalmassá teszik?

Mindenek előtt: Hegel volt az első, s polgári keretek között egyben az utolsó is, aki a dialektikus módszer egyik legfontosabb sajátosságát: a *történetiséget* igyekezett alkalmazni az esztétika minden területére. A Hegel előtt esztétikával foglalkozó nagy polgári gondolkodók egyes részletkérdésekben, konkrét pro-

blémák megoldása közben ugyan ösztönösen a történetiség álláspontjára helyezkedtek (pl. Lessing, Schiller), azonban Vico és Herder pusztán *kísérleteitől* eltekintve, egyik sem állította a történetiséget az esztétika *középpontjába*, mint az esztétika egész felépítésének döntő, alapvető, általános módszertani kérdését. Hegel az esztétika legfőbb kategóriáit, elsősorban a műfaji kategóriákat s az egyes műfajok sajátosságait nem úgy vizsgálta, mint »kész«, pusztán *egymás mellett* létező formákat, hanem igyekezett ezeket keletkezésükben, virágzásukban és hanyatlásukban, mint történelmi kategóriákat megragadni, keletkezésüket, virágzásukat és hanyatlásukat bizonyos *konkrét korhoz*, az »abszolút szellem« fejlődésének meghatározott fokához kötni. S miután Hegel szerint bármely tudati forma kategóriái történelmi kialakulásának vázolója már egyben e tudati formával foglalkozó tudomány rendszere, az esztétikai kategóriák történelmi elemzése számára egyben az esztétika legtudományosabb, egyetlen lehetséges *rendszerét* képezi. Hatalmas jelentőségű problémafelvetés volt ez, de olyan problémafelvetés, melyre az objektív idealista Hegel nem tudott megfelelő választ adni. Miután a történelem igazi rúgóit nem ismeri s a művészetet pusztán az »abszolút szellem« egyik (legalacsonyabbrendű) megnyilvánulási fokának tartja, nemcsak a multra nézve kénytelen számos nehézkes, a valóságos fejlődésnek meg nem felelő konstrukcióval élni, hanem kénytelen a művészet fejlődését a jelenben *lezárni*. »Eddig volt történelem, ezután nincs«: Hegel történetiségének legnagyobb körlátja sehol sem nyilvánul meg olyan erősen, mint éppen esztétikájában. A művészet *történelmi* elemzését csak a dialektikus materializmus visszatükrözési elmélete és a történelmi materializmus teszi ténylegesen lehetővé. Hegel érdeme itt is pusztán a kérdésfeltevés, de a történetiség még csak kérdésfeltevés formájában is igen sok érdekes, értékes *egyed* megoldásra vezetett.

Már maga az a kiindulópont, hogy Hegel a műalkotások keletkezését valami — szerinte — *objektív* valóságnak (t. i. az »abszolút szellemnek«) fejlődéséből vezeti le, lehetővé teszi számára, hogy a tartalom és forma összefüggésének kérdését sokkal mélyebben és helyesebben ragadja meg a szubjektív idealista Kantnál. Míg Kant a műalkotáshoz pusztán a forma oldaláról közeledett, Hegel lépéseket tesz a tartalom elsődlegességének felismerése felé. Ugyanakkor — erre a jelenségre is alkalmazva a dialektikus módszert — kidolgozza a tartalom és forma kölcsönhatását, dialektikáját. A tartalom és forma kölcsönhatásának elemzésében egy lépést tesz előre a mechanikus materialista esztétákhoz képest is, akik egyáltalában nem ismerték fel a forma visszahatását a tartalomra. Ugyanakkor azonban hozzájuk képest két lépést tesz hátra is, mert míg a materialisták számára a tartalom mindig konkrét természeti vagy történelmi tartalom, semmi több, addig Hegel számára legfeljebb *megnyilvánulási formájában* történelmi tartalom csupán, mert ennek a történelmi tartalomnak belső lényege mindig *elvont szellemi* tartalom. Ezért azután a tartalom elsődlegességének hangsúlyozásában sem tud következetes maradni. Ugyanakkor azonban *egyed elemzéseiben* e helyes szempontok egyidejű alkalmazásával bizonyos

mozzanataiban kitűnő, konkrét megoldásokra jut. (Pl. egyes Shakespeare-drámák elemzésénél).

Az, hogy a történelmi tartalom lényegében elsődleges a formához képest, megoldhatóvá, úgyszólván egyszerűvé teszi a művész és műalkotás sokat vitatott viszonyát. Hegel ezért képes arra, hogy a művészi alkotás keletkezését, keletkezési folyamatát, a művészi magatartást a *dekadens* polgári esztétikákkal (és kora romantikus esztétikájával) szemben *racionalisnak*, értelmileg megragadhatónak, tudományosan vizsgálhatónak fogja fel. A zseni számára nem »irracionalis titok«, hanem olyan ember, aki az objektív valóság (a »világ-állapot«) által felvetett problémákat, élettényeket a legtökéletesebben tudja ábrázolni a »szemlélet« síkján, s a valóság anyagának aktív feldolgozásával az ember emberré válását segíti elő. Természetes azonban, hogy Hegel, éppen objektív idealizmusa miatt, a művészi magatartás kérdését sem tudja *megoldani*, hiszen számára a valóság fejlődésének minden foka csak a világszellem fejlődésének egy fokozata s így a művész alkotása nem az objektív (anyagi) világ lényegének bizonyos módon való visszatükrözése, hanem egy szellemi valóság szellemi visszatükrözése. Mégis: a művész művészsiségének, bár misztikus burokokban felvetődő, de lényegében racionalis magyarázata teszi lehetővé Hegel számára, hogy *tudományos igényvel* nyúljon számtalan olyan problémához, melyeket a későbbi *dekadens* polgári esztétika képtelen volt (és nem is akart) tudományos igényvel még csak felvetni is. (Pl. a zene kérdése.)

Különösen érdekessé teszi Hegel esztétikájának tanulmányozását, hogy Hegel — aki »Saint Simon mellett — korának legegységesebb koponyája volt« (Engels) — vizsgálódásai kiterjednek a művészet *összes*, az ő korában felvetődő problémájára s ezeket igen széles *anyagtudás* alapján dolgozza fel. S így számtalan kisebb, különösebb részletproblémára is (pl. stílus, metafora stb.) igyekszik alkalmazni a dialektika kategóriáit. Ez, bár néha mesterkéltnél konstrukciókkal jár is, általában e problémák mélyebb és gazdagabb megértését és kifejtését teszi lehetővé számára, mint ez lehetséges volt mindazoknál a polgári esztétikusoknál, akik ezeket a különös kérdéseket az általános kérdésektől elszakítva, függetlenül vizsgálták. A hegeli esztétikának e miatt a tartalmi és módszertani gazdagsága miatt hívja fel rá Engels Konrad Schmidt figyelmét hozzá írott levelében: »Üdülésül az Esztétikát ajánlhatom. Ha egy kissé beledolgozta magát, bámulni fog«.

A most megjelent mű Hegel Esztétikai Előadásainak első kötete. (A második kötet az 1953-as évben fog megjelenni.) E kötet első részében Hegel a művészet legáltalánosabb kérdéseit tárgyalja, az esztétika tárgyának, fogalmának, módszerének problémáival foglalkozik. Itt tisztázza a művészet helyét rendszerén belül, a művészet kapcsolatát az emberi megismerés és cselekvés egyéb területeivel, különösen a tudományos megismeréssel. Itt fejtegeti a műalkotás viszonyát az eszméhez, a természethez és ettől elválaszthatatlanul a művészi szép viszonyát a természeti széphez. Ezután Hegel a műalkotás belső,

immanens sajátosságait vizsgálja. Azt elemzi, hogy egyes konkrét művészi tartalmak hogyan fejeződnek ki a műalkotások belső törvényszerűségeiben, jellegzetességeiben (pl. a tragédia egyes típusainál). A kötet befejező részében azt vizsgálja, hogy a művészet általános sajátosságai hogyan nyilvánultak meg a művészet történelmi fejlődésének első szakaszában, mint *különös* jelenségek: nevezetesen a keleti művészetben s ezen belül különösen az építészetben: Az ú. n. »klasszikus« (antik) és »romantikus« (keresztény és modern) művészetek, műfajok problémáit Hegel a második és harmadik kötetben tárgyalja.

Ahhoz azonban, hogy az olvasó ténylegesen azt tudja kibányászni a hegeli rendszer »misztikus burkából«, ami értékes és felhasználható, szükséges *megelőzőleg* Marx, Engels, Lenin és Sztálin zseniális esztétikai gondolatainak beható, mély tanulmányozása. Csak, hogyha tisztában vagyunk azzal az *ellentéttel*, ami az idealista és materialista dialektika esztétikai alkalmazása között van, csak akkor tudjuk eredményesen összekötni a hegeli esztétika dialektikus eredményeinek felhasználását idealista kiindulópontja és ennek *minden* megnyilvánulási formája ellen folytatott következetes harccal. Enélkül Hegel szövege érthetetlen, feldolgozása pedig terméketlen marad.

A munka elé Lukács György akadémikus írt kiváló előszót. Előszavában elemzi a hegeli esztétika főproblémáit, kifejti ezek belső ellentmondásait s mindig utal e problémák dialektikus materialista megoldására. Hegel esztétikájáról úgy ad teljes kritikai képet, hogy nemcsak immanensen, hanem elődeivel, kortársaival és utódaival való szerves kapcsolatában vizsgálja, mint az idealizmus és materializmus történelmi harcának egy szakaszát, megnyilvánulási formáját. Így az olvasó nemcsak Hegel esztétikájáról nyer képet, hanem megismerkedik azokkal a főkérdésekkel, melyek körül a harc folyt az egész újkori esztétikában a felvilágosodástól kezdve. Különösen érdekes az, ahogy kimutatja: hogyan kaptak megoldást Sztálin zseniális nyelvtudományi munkáiban olyan problémák, melyeket az egész újkori filozófiai és esztétikai fejlődés képtelen volt még csak helyesen felvetni is. (Pl. a természeti szép kérdése.) Így számtalan konkrét kérdésben láthatjuk Sztálin művének hatalmas jelentőségét a marxista esztétika számára.

A fordítás nehéz munkáját Zoltai Dénes igen jól végezte el. A részletes, de nem terjengős, nagy anyagtudás alapján készült jegyzetek is az ő munkái.

Heller Ágnes